

## "XODIMLARNING DAROMADLARI" (BHXS 19) STANDARTNI AMALIYOTDA QO‘LLASH MASALALARI

**Madinabonu Rovshanovna Tolipova**

Toshkent Moliya Instituti, 2-kurs Magistr, Ta’lim yo‘nalishi

(mutaxassislik): 70410101 - Buxgalteriya hisobi

(tarmoqlar va sohalar bo‘yicha)

[tolipovamadina2022@gmail.com](mailto:tolipovamadina2022@gmail.com)

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada xodimlarning daromad turlarlari, xodimlarning qisqa va uzoq muddatli daromadlari, ishdan bo‘shatish nafaqalari, mehnat faoliyatidan keyingi daromadlar haqida to‘xtalib o‘tilgan.*

***Kalit so‘zlar:** xodimlarning daromadlari, ishdan bo‘shatish nafaqalari, mehnat faoliyatidan keyingi daromadlar, 19-son Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti «Xodimlarning daromadlari», ish haqlari, maoshlar, haq to‘lanadigan yillik mehnat ta’tili va to‘lanadigan kasallik ta’tili.*

### **ABSTRACT**

*This article focuses on types of employee income, short-term and long-term income of employees, severance pay, and post-employment income.*

***Keywords:** employee benefits, severance benefits, post-employment benefits, International Accounting Standard № 19 "Employee Benefits", wages, salaries, paid annual leave and paid sick leave vacation.*

### **KIRISH**

Raqamli iqtisodiyot sharoiti davrida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 24-fevralda PQ-4611-son “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori qabul qilindi. Ushbu qarorga ko‘ra, mamlakatimizda moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga (keyingi o‘rinlarda – MHXS) o‘tishni jadallashtirish orqali xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta’minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek hisob va audit sohalarini mutaxassislarini xalqaro standartlar bo‘yicha tayyorlash tizimini

takomillashtirish borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirilishi nazarda tutilgan. Aksiyadorlik jamiyatlari, tijorat banklari, sug‘urta tashkilotlari va yirik soliq to‘lovchilar toifasiga kiritilgan yuridik shaxslar 2021-yil 1-yanvardan boshlab, MHXS asosida buxgalteriya hisobi yuritilishini tashkil etadi va 2021-yil yakunlaridan boshlab moliyaviy hisobotni MHXS asosida tayyorlaydi, qonun hujjatlarida MHXSga o‘tishning ertaroq muddatlari nazarda tutilgan yuridik shaxslar bundan mustasno.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXSlar) – bu Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo‘yicha Kengashi (MHXSK) tomonidan chiqarilgan standartlar va sharhlardir. Ular quyidagilarni qamrab oladi:

- (a) Buxgalteriya hisobining xalqaro standartlari;
- (b) Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari

19-sonli BHXS standartning maqsadlari xodimlarining daromadlarini hisobga olish va ular bo‘yicha ma‘lumotlarni yoritib berish tartibini belgilashdan iborat.

19-sonli BHXS standarti tashkilotlar tomonidan 2013-yil 1-yanvardan yoki undan keyin boshlanadigan davrlar uchun qo‘llanishi lozim. Bundan oldinroq sanadan boshlab qo‘llashga ruxsat etiladi. Agar tashkilot mazkur sharhni oldinroq davr uchun qo‘llasa, u ushbu faktni yoritib berishi lozim. 19-sonli «Xodimlarning daromadlari» Buxgalteriya hisobining xalqaro standartining maqsadi xodimlarning daromadlarini hisobga olish va ular bo‘yicha ma‘lumotlarni yoritib berish tartibini belgilashdan iborat.

## ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Nazariy, metodologik asoslar va mehnat munosabatlari, ish haqi, xodimlarning daromadlari bo‘yicha mahalliy va xorijiy olim-iqtisodchilarning asarlari bag‘ishlangan: V. Petgi, D. Rikardo, A. Smit, P. E. Samuelson, R. Kene, D. M. Keynes, D. B. Klark, K. Marks, A. Britton, K. Druri, A. R. Turgo, T. Yu. Bazarova, V. P. Bardovskiy, M. A. Vinokurova, H. A. Volgina, N. A. Gorelova, A. P. Egorshina, B. L. Eremina, A. K. Zaytseva, N. P. Kondrakova, V. V. Kulikov, A. Ya. Kibanova, L. Sh. Lozovskiy, E. A. Mizikovskiy, B. A. Reysberg, O. V. Rudakova, E. H. Samorodova, E. B. Starodubtseva, T. O. Solomanidina, Ya. V. Sokolova, I. Yu. Tkachenko va boshqalar.

Maqolani yozishda guruhlash, qiyosiy va solishtirma tahlil, tarkibiy tahlil, korrelyatsion tahlil kabi usullardan foydalanildi.

## NATIJALAR

Xodimlarning daromadlari quyidagilarni o'z ichiga oladi<sup>1</sup>:

(a) xodimlar tegishli xizmatlarni ko'rsatadigan yillik hisobot davri oxiridan keyingi o'n ikki oy ichida to'liq so'ndirilishi kutiladigan quyidagilar kabi xodimlarning qisqa muddatli daromadlari:

- ish haqlari, maoshlar va ijtimoiy himoya badallari;
- haq to'lanadigan yillik mehnat ta'tili va haq to'lanadigan mehnatga layoqatsizlik ta'tili;
- foydani bo'lishish va mukofotlar; va
- amaldagi xodimlarning nomonetar ko'rinishda olgan daromadlari (masalan, tibbiy xizmat, uy yoki avtomobil' bilan ta'minlash hamda bepul yoki imtiyozli narxlardagi tovarlar yoki xizmatlar);

(b) quyidagilar kabi mehnat faoliyatidan keyingi daromadlar:

- pensiya to'lovlari (masalan, pensiyalar va pensiyaga chiqish bo'yicha bir martalik to'lovlar); va
- mehnat faoliyatidan keyingi boshqa daromadlar, masalan mehnat faoliyatidan keyingi hayot sug'urtasi va mehnat faoliyatidan keyingi tibbiy xizmat;

(v) quyidagilar kabi xodimlarning boshqa uzoq muddatli daromadlari:

- uzoq muddat ishlaganligi uchun to'lanadigan ta'til, masalan uzoq muddatli xizmat uchun qo'shimcha ta'til yoki ijodiy ta'til;
  - yubileyga beriladigan mukofotlar yoki boshqa uzoq muddatli xizmat uchun haqlar; va
  - mehnat layoqatini yo'qotganligi uchun uzoq muddatli nafaqalar; va
- (g) ishdan bo'shatish nafaqalari.

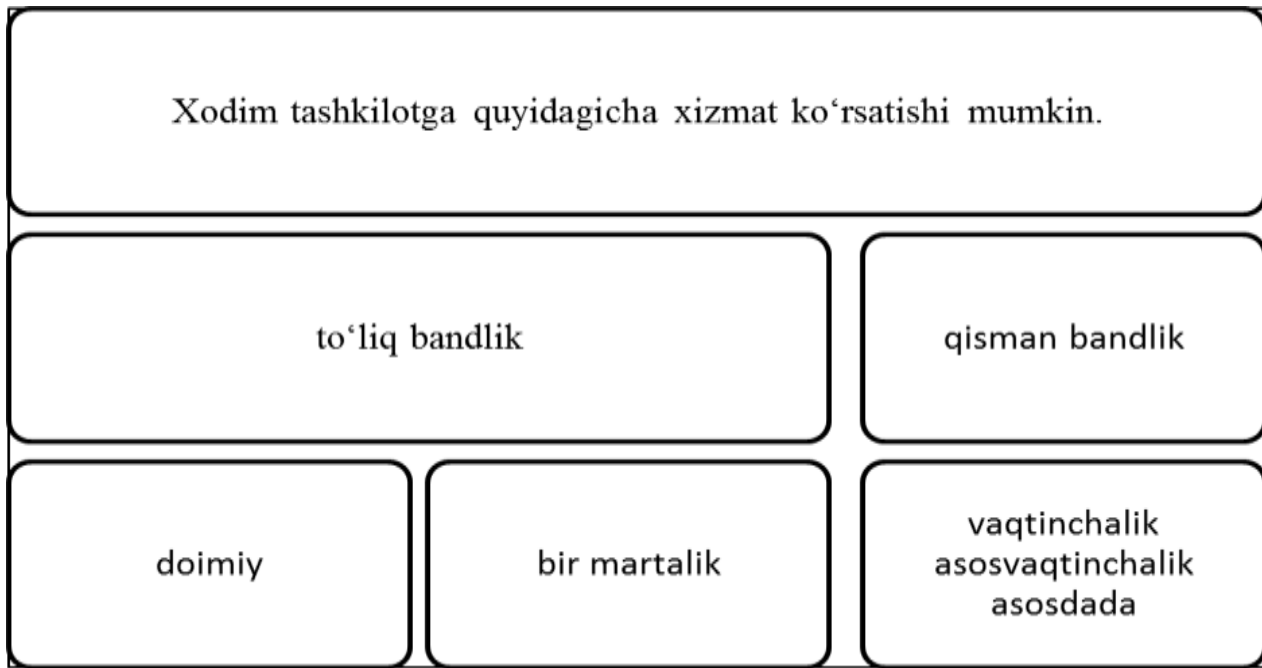
Xodimlarning daromadlari xodimlarga yoki ularning qaramog'idagilarga yoki benefisiarlarga taqdim etiladigan hamda bevosita xodimlarga, ularning turmush o'rtoqlariga, farzandlariga yoki boshqa qaramog'idagilariga yoki boshqalarga, masalan sug'urta kompaniyalariga to'lanadigan to'lovlar (yoki shartli tovarlar yoki xizmatlar bilan ta'minlash) orqali hisob-kitob qilinishi mumkin bo'lgan xodimlarning daromadlarini o'z ichiga oladi.

Xodimlarning qisqa muddatli daromadlari - bu xodimlar tegishli xizmatlarni ko'rsatgan yillik hisobot davri oxiridan so'ng o'n ikki oydan oldin to'liq hisob-kitob qilinishi kutilayotgan xodimlarning

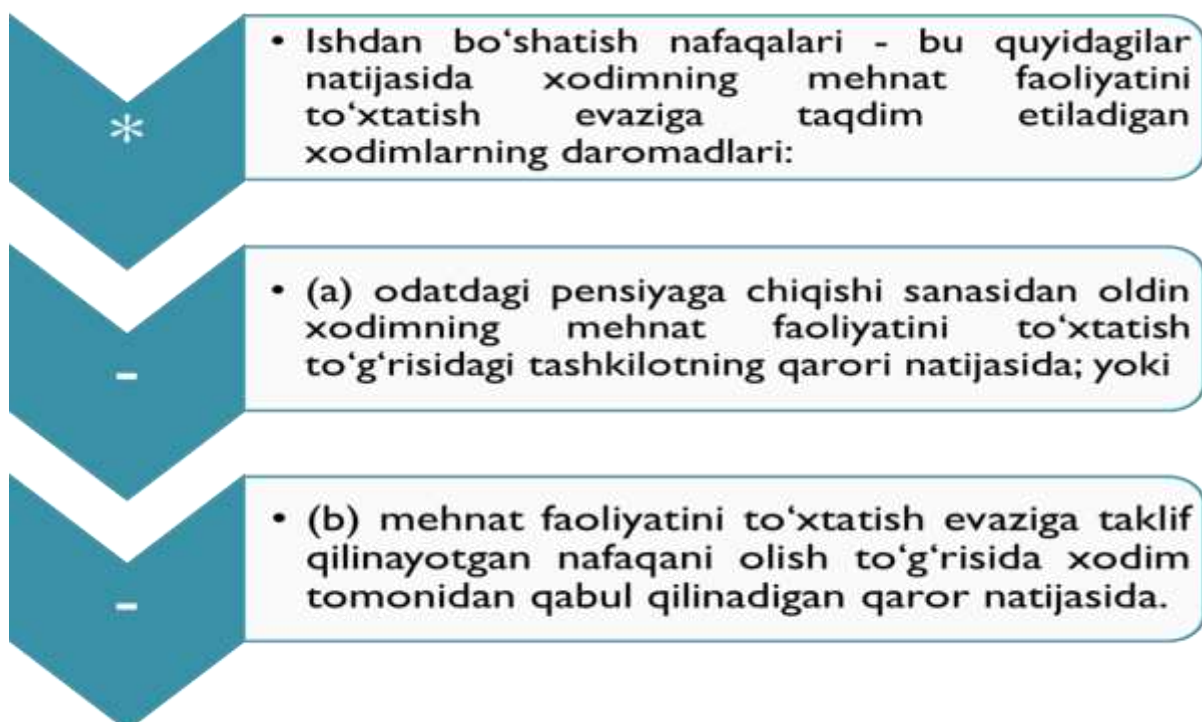
<sup>1</sup> 19-son Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti "Xodimlarning daromadlari"

daromadlaridir (ishdan bo'shatish nafaqalaridan tashqari).

Xodimlarning boshqa uzoq muddatli daromadlari - bu xodimlarning qisqa muddatli daromadlari, mehnat faoliyatidan keyingi daromadlari va ishdan bo'shatish nafaqalaridan tashqari xodimlarning barcha daromadlaridir.



**1-rasm. Xodim tashkilotga quyidagicha xizmat ko'rsatish turlari.**



**2-rasm. Ishdan bo'shatish nafaqalari.**

**Mehnat faoliyatidan keyingi daromadlar quyidagilar kabi moddalarni o'z ichiga oladi:**

- pensiya to'lovlari (masalan, pensiyalar va pensiyaga chiqish bo'yicha bir martalik to'lovlar); va

- mehnat faoliyatidan keyingi boshqa daromadlar, masalan mehnat faoliyatidan keyingi hayot sug'urtasi va mehnat faoliyatidan keyingi tibbiy xizmat;

**1-chizma. Mehnat faoliyatidan keyingi daromadlar.**

**MUHOAKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION)**

Maqolaning asosiy masalasi moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga muvofiq BHXS 19 standartning qo'llanilishi va xorijiy investorlarni zarur axborot muhiti bilan ta'minlash va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini kengaytirish. Xodimlarning daromadlari (BHXS 19) standartni qo'llashni takomillashtirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalarning ishlab chiqish bilan belgilanishi ko'zda tutilgan.

Maqola mavzusidagi muammolar quyidagilar orqali namoyon bo'lishi mumkin:

-Buxgalteriya hisobining milliy standartlarini MHXSga uyg'unlashtirishni hisobga olgan holda ularni takomillashtirish;

-MHXSni joriy etishni hisobga olgan holda normativ-huquqiy hujjatlarni qayta ko'rib chiqish va takliflar ishlab chiqish;

-Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari talablariga javob beradigan buxgalterlarni milliy sertifikatlash tizimini joriy qilish bo'yicha chora tadbirlar tashkil etish.

-MHXSni joriy etishning eng asosiy muammolaridan biri – uslubiy kuzatuvning kamchiligi. MHXSni joriy etuvchilar uchun hujjatlarning butun to'plami 24.02.2020 yildagi PQ-4611-son qaror, o'zbek tiliga tarjima qilingan MHXS

standartlari va DSQning AVda 24.02.2020 yilda 3221-son bilan ro'yxatdan o'tkazilgan qaroriga 13-ilovada keltirilgan soliq hisoboti shakllaridan iborat.

-Ushbu normativ-huquqiy hujjatlarni amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan talay savollarga javob berishi mumkin bo'lgan uslubiy hujjatlar hanuz ishlab chiqilmagan. MHXS bo'yicha moliyaviy hisobotni taqdim etishning tasdiqlangan muddatlari yo'q, BHMSdan MHXSGa transformatsiya qilishning algoritmi mavjud emas.

-MHXSGa o'tgan har bir korxonada, agar batafsil aytsak, MHXSGa o'tish muammolari individualdir.

- korxonalarda foydalaniladigan hisobga olish dasturlarini sozlash. Ularsiz sifatli hisobga olishni ta'minlash murakkab bo'ladi. Mamlakatda qayta sozlashni amalga oshiradigan yoki buning uchun kerakli dasturni taklif qilishi mumkin bo'lgan mutaxassislar bormi? Bu ham gapirilishi kerak bo'lgan, uni hal qilish lozim bo'lgan muammodir.

## XULOSA

O'rganilayotgan mavzuning dolzarbligi har qanday korxonada buxgalteriya bo'limining eng muhim faoliyatidan biri bu xodimlarning ish haqini hisobga olish ekanligi bilan izohlanadi..

O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksida esa jismoniy shaxslarning jami daromadiga quyidagilar kiradi:

- 1) ushbu Kodeksning 371-moddasiga muvofiq mehnatga haq to'lash tarzidagi daromadlar;
- 2) ushbu Kodeksning 375-moddasiga muvofiq mulkiy daromadlar;
- 3) ushbu Kodeksning 376-moddasiga muvofiq moddiy naf tarzidagi daromadlar;
- 4) ushbu Kodeksning 377-moddasiga muvofiq boshqa daromadlar.

19-son Buxgalteriya hisobining xalqaro standartida barcha xodimlarning daromadlari shartli ravishda ularni hisobotda alohida taqdim etish zaruriyatidan qisqa muddatli va uzoq muddatli daromadlarga bo'lingan. 19-son Buxgalteriya hisobining xalqaro standarti xodimlarning qisqa muddatli daromadlaridagi ish haqlari, maoshlarga O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksida eng kam miqdor belgilangan.

Xodimlarning barcha qisqa muddatli daromadlari tan olish va baholash. Xodim tashkilotga hisobot davri mobaynida xizmat ko'rsatgan bo'lsa, tashkilot ushbu xizmat evaziga xodimga to'lanishi kutilayotgan qisqa muddatli daromadning diskontlanmagan summasini quyidagicha tan olishi lozim:

(a) majburiyat (hisoblangan xarajat) sifatida, oldin to‘langan har qanday summani chegirgandan so‘ng. Agar oldin to‘langan summa xodim daromadlarining diskontlanmagan summasidan oshsa, tashkilot ushbu oshgan qismni aktiv (oldindan to‘langan xarajat) sifatida tan olishi lozim, bunda oldindan to‘lov, masalan, kelgusi to‘lovlar kamayishiga yoki pul mablag‘lari bilan qaytarilishga olib keladi.

(b) xarajat sifatida, bunda boshqa MHXS xodimlarning daromadlarini aktivning qiymatiga kiritishni talab etmasa yoki kiritishga ruxsat bermasa

## ADABIYOTLAR RO‘YXATI

### Kitoblar

1. S. Tashnazarov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari: Oliy o‘quv yurtlari magistratura mutaxassisliklari uchun darslik. – Toshkent: 2018. – 555 b.
2. M.Bonham. Generally accepted accounting practice under IFRS. Ernst & Young. USA, 2010.
3. A.A.Karimov, A.K.Ibragimov, N.K.Rizaev, N.M. Imamova – Halqaro moliyaviy hisobot standartlari / Darslik – T.: «MOLIYA», 2021 – 310 b.
4. “ Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari” fanidan o‘quv-uslubiy majmua, Toshkent -2019, Norbekov D.E., Ochilov I.K.
5. Xalqaro buxgalteriya hisobi fanidan o‘quv-uslubiy majmua, Toshkent-2021, Tashmanov G‘.
6. Тетерлева, А. С. Международные стандарты финансовой отчетности : (учеб. пособие)

### Vebsayt

1. <https://ifrs.academy/uz>
2. <https://www.mf.uz/uz>
3. <https://www.bss.uz>
4. <https://www.norma.uz>
5. [www.lex.uz](http://www.lex.uz)
6. <https://buxgalter.uz>